

Den 15 oktober tillsattes en utredning om om Försvarets radioanstalt, FRA, ska få tillstånd att signalspana även inom Sverige.
Foto: Jonathan Näckstrand/TT

Publicerad 1 dag sedan

[Zoom](#)

Storebror ser dig – men hur övervakad vill du bli?

Dela artikeln:

Charlotte Wester
Reporter

[Fler artiklar av skribenten](#)

Hur övervakade vill vi vara – och var går gränsen mellan det som är bra för rikets säkerhet och din personliga integritet? Nu ska regeringen utreda om signalspaning ska tillåtas inom Sveriges gränser och se om lagen för avlyssning och övervakning kan utvidgas. ”Vi har sett en förskjutning i normerna

gällande personlig integritet”, säger Christopher Kullenberg, lektor i vetenskapsteori vid Göteborgs universitet.

George Orwells framtidsdystopi 1984 gavs ut 1949 och filmatiserades för drygt 30 år sedan. Berättelsen gav upphov till termen storebrorssamhälle, där medborgarna ständigt övervakas via avlyssning och kamera. Bilden är ett automatiserat samhälle med människor som smyger och viskar, inte säger vad de tänker och vill. Boken skrevs i dunningarna av andra världskriget och samhället kan upplevas väsensskilt från dagens men sätter fingret på en aktuell fråga: Var går gränsen för framtidens övervakning?

Den 15 oktober meddelade försvarsminister Peter Hultqvist (S) att det tillsätts en utredning om att Försvarets radioanstalt, FRA, får tillstånd att signalspana även inom Sverige. Orsaken är att det säkerhetspolitiska läget har förändrats.

– Aktörers agerande förändras över tid och då måste man också förändra lagstiftningen. Eftersom att hotbilder och aktörers agerande förändras, säger ministern till Sveriges radio.

I dag får staten övervaka telefonsamtal och datatrafik endast om den ena parten befinner sig utanför Sveriges gränser. Spaningens syfte är att kartlägga hot mot landets säkerhet.

Befolkningskontroll

Inför FRA-omröstningen i riksdagen 2008 slöts en kompromiss att endast regering, regeringskansli och försvarsmakt kan beställa signalspaning. Ett par år senare inkluderades polisens nationella operativa avdelning, Noa, och Säkerhetspolisen, Säpo. Nu ska utredas om fler myndigheter får beställa övervakning.

Janne Flyghed, professor i kriminologi vid Stockholms universitet, har forskat om hur brottslighet och andra oönskade fenomen kan kontrolleras samtidigt som medborgerliga fri- och rättigheter respekteras.

Ser du risker med att FRA kan signalspana även inom Sverige?

– Det är klassiskt exempel på hur ett system expanderar, regeringen lämnar inledningsvis vissa rättssäkerhetsgarantier och oppositionen lugnas, men nu gör staten vad den inte skulle göra: en generell befolkningskontroll.

I antologin *Övervakning och integritet* skriver Janne Flyghed: ”Ofta införs dessa kontrolltekniker i tvångsmedelsarsenalen mot extrema hot som ’terrorism’, ’grov organiserad brottslighet’ eller liknande för att med tiden expandera och även vara möjliga att använda mot lindrigare typer av brottslighet.” Han säger att under de 30

år som han har studerat övervakning och integritet har det varit ”de små stegens tyranni”.

Terrordåden den 11 september 2001 i USA och efterföljande attacker i Europa var inledningsvis argument för ökad övervakningslagstiftning.

Finns stöd för att mer övervakning förhindrar allvarliga brott?

– Det går alltid att framhålla enskilda fall, där det var viktigt att övervaka en viss person, men i hur många fall det inte har lett till något får vi ju inte veta. Så värdet av övervakningen är svårt att bedöma, säger Janne Flyghed.

Argumentet att den som har rent mjöl i påsen inte har något att dölja leder till att medborgarna ska bevisa sin oskuld menar Janne Flyghed, professor i kriminologi vid Stockholms universitet. Foto: Eva Tiby

Oppositionen har dött ut

Han hänvisar till en artikel han skrev efter en kartläggning av Säpo som 2003 sammanfattades i rapporten Rikets säkerhet och den personliga integriteten.

”Om Säpo varit mycket duktigt på att samla in uppgifter så har det varit desto sämre på att bearbeta och analysera. Det påtalas på flera ställen i Säkerhetskommisionens rapporter, och det gäller inte enbart under kalla krigets inledande decennium, utan även under 1960- och 1970-talen då marxist-leninister, trotskister och FNL-rörelsen stod i centrum för uppmärksamheten. Men övervakningen av dessa grupper ledde inte fram till några åtal för brott mot rikets säkerhet.”

– När FRA-lagen debatterades lyftes integritetsfrågan upp men nu verkar oppositionen ha dött ut. Det tror jag hänger samman med dels en uppgivenhet, dels en uppluckring av synen på privatliv genom sociala medier, dels att argumentet om rent mjöl i påsen blivit förhärskande.

Janne Flyghed säger att det är skillnad på allmän övervakning och riktade insatser och menar att argumentet att den som har rent mjöl i påsen inte har något att dölja leder till att medborgarna ska bevisa sin oskuld.

– Grundfrågan är om vi vill att övervakarens smutsiga fingrar ska få peta i vårt rena mjöl, säger Janne Flyghed.

Vad ser du för risker med den ökade övervakningen?

– En stor risk är åsiktsregistrering. Vad händer om vi efter kommande val får förhålla oss till ett M- och SD-styre?

Nätverket Svart måndag arrangerar demonstration mot den nya FRA-lagen i Göteborg 2008. Demonstrationståget går längs Avenyn från Gustav Adolfs torg till Götaplatsen. Foto: Erik Abel/Scanpix/TT

Hemliga tvångsmedel

Dagen efter försvarsministern gick ut med FRA-utredningen aviserade inrikesminister Mikael Damberg (S) tillsättandet av en utredning för att se över

möjligheten att utöka lagstiftningen för hemliga tvångsmedel. I hemliga tvångsmedel ingår avlyssning och övervakning av elektronisk kommunikation, kameraövervakning och rumsavlyssning.

I dag krävs till exempel misstanke om ett brott med ett straffvärde som överstiger två års fängelse för att få använda tvångsmedel men nu ska utredas om det kan användas avlyssning och kameraövervakning för en person misstänkt för flera brott som sammantaget uppnår två års fängelse.

Enligt Mikael Damberg är hemliga tvångsmedel ”centralt i brottsbekämpningen av de kriminella miljöerna”.

– Efter att den europeiska polisen under sommaren knäckt appen Encrochat har polisen gripit ett tiotal personer i svenska gängkriminella nätverk och enligt polismyndigheten har över tio mord förhindrats, säger han på presskonferensen.

Han avslutar med att säga ”vi måste säkerställa balansen mellan skyddet för den personliga integriteten och en effektiv brottsbekämpning. Samtidigt är det viktigt att understryka att vi lever i en tid där brottsligheten har förändrats”.

Henrik Tham, professor emeritus i kriminologi vid Stockholms universitet, har bland annat forskat på kriminalpolitikens utveckling, narkotika och medborgarnas syn på straff.

– Lagstiftningsmässigt har de brottsbekämpande myndigheternas rätt till att övervaka ökat markant sedan andra världskriget. Vad som sedan fick fart på övervakningen var Sveriges starka inriktning på narkotikabrottsligheten och den kvantitativt stora delen har länge varit avlyssning kopplat till narkotikabrott.

Hur effektiva är övervakning för brottsbekämpning? Eftersom det är hemliga uppgifter är det svårt att kontrollera, säger Henrik Tham, professor emeritus i kriminologi vid Stockholms universitet. Foto: Vilhelm Stokstad/Kontinent

Svårt att mäta nyttan

Enligt Henrik Tham görs inte, eller är det svårt att göra, utvärderingar om övervakning i olika former haft en tydlig effekt på de allvarliga brott som avses.

– Säpo kan påstå att de har förhindrat flera terroråd genom övervakning men det finns ju väldigt få möjligheter för någon utomstående att kontrollera detta.

Nu är gängrelaterat våld centralt i den kriminalpolitiska debatten säger han.

– Sedan ett antal år finns en allvarlig situation med skjutningar och det är begripligt att medborgare och politiker är oroliga för detta. Men ännu längre tillbaka finns en betydligt ökande oro bland politiker över brottsligheten, även om det inte kan förklaras i brottsligheten, och dessa beskrivningsbilder i partiprogram och i pressen ökar också oron.

Sedan 2014 dör omkring 40 personer i skjutningar per år i Sverige. Totalt dör runt 110 personer av dödligt våld, enligt Brottsförebyggande rådet.

Henrik Tham är kritisk till att skärpa straffen och säger att de redan har blivit hårdare, till exempel har straffet för mord mer än fördubblats på ett par decennier.

”De repressiva förslagen i den kriminalpolitiska debatten i Sverige ökar nu snabbare än skjutningarna. Pengar ska tas från biståndsbudgeten för att bygga fängelser i andra länder. Straffen för gängkriminella ska fördubblas. 18-åringar ska kunna dömas till livstids fängelse. Fler unga ska kunna häktas. Straffen för narkotikabrott ska skärpas ytterligare efter att det ständigt ökande antalet straff inte visat sig vara effektivt. Förslagen kommer både från regering och opposition”, skriver han i artikeln *Vägval för kriminalpolitiken* i tidningen Dagens arena.

Han ifrågasätter effekten av argumenten att högre straff avskräcker, sänder ”tydliga signaler” och att brottet har högre straffvärde än som avspeglas i lagstiftningen.

– Ofta hänvisas till att medborgare vill ha högre straff men politiker har liten kunskap om detta. I debatten refereras till opinionsundersökningar där en majoritet svarat ja till strängare straff men i undersökningar där medborgarna får ta ställning till konkreta rättsfall blir resultaten annorlunda, säger Henrik Tham.

"Rent forskningsmässigt kan vi inte dra några slutsatser men vi har indikationer på att ökad övervakning kan ge bra resultat", säger Ardavan Khoshnood, kriminolog som har forskat inom profilering, kriminalunderrättelse och grova våldsbrott vid Malmö universitet. Foto: Patrick Persson

Hemlig dataavläsning

Kriminologen Ardavan Khoshnood har forskat inom profilering, kriminalunderrättelse och grova våldsbrott vid Malmö universitet. Han anser att underrättelse behövs för att kartlägga kriminella nyckelpersoner.

– Det behövs för att angripa nätverken, kunna gripa och lagföra, så att vi får bort problemen från gatan. Därutöver behövs förebyggande arbete i skolorna där rekryteringarna äger rum, säger han.

Den 1 april 2020 trädde lagen om hemlig dataavläsning i kraft. Lagen innebär att brottsbekämpande myndigheter i hemlighet kan avlyssna krypterade samtal i mobiler, datorer och videosamtal vid misstankar om allvarlig brottslighet.

– Jag tror att lagstiftningen skärpts på en rad områden ger bättre förutsättningar att bekämpa gängrelaterat våld och den nyligen instiftade lagen om hemlig dataavläsning är ett viktigt redskap, säger han.

Det första halvåret har 136 begäranden till domstol hanterats enligt siffror från [Dagens nyheter](#). Hur många som har beviljats framgår inte.

Finns det forskning på att övervakning förhindrar brott mot rikets säkerhet?

– Rent forskningsmässigt kan vi inte dra några slutsatser men vi har indikationer på att ökad övervakning kan ge bra resultat. Till exempel knäckte Europol en app för kriminellt samarbete som gjorde att polisen kunde följa mordplaner och gripa en del stora namn, säger Ardavan Khoshnood.

Han säger att forskning om övervakning och gängkriminalitet är nästintill obefintlig.

– Eftersom det är omöjligt att samla in data på grund av sekretess och hemlighetsmakeri finns ingen forskning om övervakning. Det saknas även forskning om gängkriminalitet på grund av att skjutningarna är ett ganska nytt fenomen i Sverige.

Hur ser du på om personlig integritet får stå tillbaka för utökad övervakning?

– Jag bedömer inte att det finns politisk vilja att stoppa övervakningsmetoder. Men det är viktigt med tydlig lagstiftning och organisationer som granskar hur data används och att lagen används på ett korrekt sätt för att skydda integriteten så gott det går.

Christopher Kullenberg lektor i vetenskapsteori vid Göteborgs universitet. Foto: Privat

”Ånglok från helvetet”

År 2008, när FRA-debatten gick het, kämpade nätaktivisten Christopher Kullenberg mot lagen. I [artikeln Anti-FRA – den nya liberalismen på Aftonbladet](#) [debatt](#) beskrev han det som ”en fråga om mänskliga fri- och rättigheter, om den västerländska liberala demokratimodellen, vars innehåll verkar gått upp i rök i alliansregeringens behandling av de senaste veckornas händelseförlopp, som liknar hur vatten blir till ånga hos ett ånglok från helvetet”.

Tiden före omröstningen var fylld av debatt, utspel och politik och in i det sista var osäkert om lagförslaget skulle godkännas. Centerns dåvarande integritetspolitiska talesperson Annie Lööf var en av kritikerna men efter ett kompromissförslag slöt samtliga i Alliansen, utom Camilla Lindberg (L), upp och med fem rösters marginal godkändes FRA-lagen.

– Sett i backspegeln är jag väldigt nöjd med att vi var ett antal ledamöter som stod på oss och fick igenom ett program för stärkt integritet. Det är därför vi har en kontrollinstans som granskar FRA och en försvarsunderrättelsesdomstol som ger tillstånd till FRA, sa Lööf till Svenska dagbladet 2013.

I dag är Christopher Kullenberg lektor i vetenskapsteori vid Göteborgs universitet. Han arbetar med medborgarforskning och forskar på nya medier, till exempel hur data från sociala medier används.

– Då varnade vi för att FRA-lagen bara var första steget som skulle leda till övervakning av medborgarna och nu kan vi konstatera att vi fick rätt. Samma sak kan sägas om datalagringsdirektivet, säger han.

Datalagringsdirektivet är ett stoppat EU-direktiv om att uppgifter om internet- och mobiltelefontrafik måste sparas av operatörerna.

– Det som gör att jag ser lite annorlunda på FRA-lagen i dag är framför allt utvecklingen med att nätjättar som Google, Facebook och Amazon som genom integritetskränkande metoder hämtar information om oss från sociala medier.

Om du har ett Facebookkonto, har du godkänt användarvillkor och intygat att du har läst datapolicyn. Det amerikanska bolaget har dina användaruppgifter, profil, IP-adress, plats, meddelanden och kommentarer, rätt att använda dina bilder och registrera vad du gillar för att personanpassa annonser i ditt flöde.

”Vardagslivet på nätet”

Enligt rapporten *Svenskarna och internet* från 2019 uppgav 83 procent av internetanvändarna att de har accepterat användarvillkor på en webbsajt utan att läsa igenom dem, endast 13 procent har inte gjort det. 61 procent gör det frekvent.

– Vi har sett en förskjutning i normerna gällande personlig integritet och att många är mer öppna om sitt vardagsliv på nätet och har samtidigt behövt acceptera vissa kompromisser i den personliga integriteten, säger Christopher Kullenberg.

Vad tycker du är den mest integritetsinskränkande övervakningen i dag?

– I Europa ser vi en utveckling där man kopplar samman tjänster från sociala medier, elektroniska betalningar och till exempel corona-appar och där sedan stater och företag kan dra nytta av denna informationssammansmältning som vi frivilligt delar med oss av för att få tillgång till olika tjänster i vårt vardagsliv.

Hanna Gunnarsson, riksdagsledamot för Vänsterpartiet. Foto: Henrik Montgomery/TT

Öppna i helskärm

1 / 2

Övervakningssamhälle

I dag uttrycker endast Vänsterpartiet i riksdagen kritik mot ett utökat FRA-mandat.

– Vi ser detta som ett ytterligare steg mot ett övervakningssamhälle som innebär massavlyssning på ytterst oklara grunder och avfärdar det därför bestämt. Vi vänder oss mot alla steg mot att öppna upp för signalspaning inom Sveriges gränser. Vi vill i stället värna integriteten och ha mycket stränga restriktioner för signalspaning, säger Hanna Gunnarsson (V), försvarspolitisk talesperson.

Hur ser du på att ni står ensamma i riksdagen med kritik?

– Vi menar att det har gått väldigt snabbt utför när det gäller signalspaning i Sverige, från den stora debatt vi hade om FRA-lagen till det läge vi har nu. Enligt Vänsterpartiet måste samtliga redan genomförda, föreslagna och kommande åtgärder som syftar till att bekämpa terrorism och våldsbejakande extremism bedömas som en helhet – där även viktigt brottsförebyggande arbete för att stärka samhällets välfärd och jämlikhet måste ingå.

Hon säger att hon ”saknar denna helhetssyn hos både regeringen och högerpartierna”.

Även Miljöpartiet står bakom att utreda ökade befogenheter för FRA.

– Vi måste värna det demokratiska samhället där alla kan uttrycka sin åsikt och mänskliga rättigheter respekteras. Miljöpartiet är skeptiska till att tillåta FRA signalspana inom landet. Samtidigt är det viktigt att kunna kartlägga yttre hot mot demokrati och yttrandefrihet, därför är regeringen överens om att det behövs en bred utredning om hur det kan ske med fortsatt hänsyn till den personliga integriteten, säger Elisabeth Falkhaven, försvarspolitisk talesperson.

Katarina Stensson, partiledare för Piratpartiet. Foto: Hamid Ershad Sarabi

FRA delade data

Även Piratpartiet är kritiskt till att ge FRA rätt att övervaka datatrafik inom Sverige, vilket partiledaren Katarina Stensson nyligen skrev om i en debattartikeln *FRA får snart massövervaka hela folket* i Svenska dagbladet.

– Symboliskt har det stor betydelse, för i så fall har man brutit alla löften som en gång gavs i det kompromissförslag som på något sätt skulle försöka att värna den personliga integriteten, säger hon.

Hon menar att kritiken ledde till fyra viktiga revideringar, eller löften som hon kallar det, som siktade på skydda enskildas privatliv.

– Av de fyra tillägg som förhandlades fram återstår bara ett: att FRA inte aktivt ska övervaka kommunikation mellan svenskar. Övriga tre löften har brutits. De handlade om dels att polis och myndigheter inte skulle få tillgång till FRA:s

insamlade data, vilket Säpo fick redan efter ett par år. Dels att datan inte skulle delas med andra, vilket Edward Snowdens avslöjande visade att FRA gjort. Dels att FRA årligen skulle granskas. Det görs men det blir inga konsekvenser om fel upptäcks.

FRA skrev bland annat i en kommentar: ”Det som har varit uppe i debatten har gällt att modifiera den paragraf som finns om förbud mot inhämtning av trafik där båda avsändare och mottagare finns i Sverige. All signalspaning ska fortfarande gälla utländska förhållanden”.

Katarina Stensson uppmanar till att inte ge upp om att skydda integriteten utan arbeta för att stärka den.

I FN:s deklARATION om de mänskliga rättigheterna står: ”Ingen får utsättas för godtyckligt ingripande i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens och inte heller för angrepp på sin heder eller sitt anseende. Var och en har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden och angrepp”.

Men lagstiftningen lämnar utrymme för inskränkningar under vissa förutsättningar, till exempel vid brottsbekämpning.

Susanne Wigorts Yngvesson, professor i etik med fokus på övervakningsfrågor vid Enskilda högskolan i Stockholm.
Foto: Marcus Gustafsson

Ett förrädiskt synsätt

Susanne Wigorts Yngvesson är professor i etik med fokus på övervakningsfrågor vid Enskilda högskolan i Stockholm.

– En paradox med sociala medier är att vi frivilligt lämnar ifrån oss information trots att vi vet att vi lämnar efter oss digitala spår. I många fall kanske det inte gör så mycket men den information vi lämnar om oss själva är ett kapital som används för att påverka oss som konsumenter och även i våra politiska åsikter, säger hon.

Övervakning och personlig integritet är två vågskålar som måste balanseras och Susanne Wigorts Yngvesson menar att det är viktigt att fundera över och utvärdera hur effektiva de verktyg är som redan finns på plats innan ytterligare läggs i övervakningsvågskålen.

– En risk med en alltför stark tilltro till övervakningsteknik överlag är att man kan tro att vi därmed skyddar oss från exempelvis våld eller att tekniken bidrar till att förebygga brottslighet. Synsättet kan vara förrädiskt eftersom det inte finns någon ände på hur mycket vi behöver övervakas för att känna oss trygga, säger hon.

Specialdomstol

Försvarsunderrättsedomstolen är en specialdomstol som prövar ansökningar om tillstånd till signalspaning. Domstolen består av ordförande, 1–2 vice ordförande(n) och 2–6 särskilda ledamöter. 2020 blev Kathrin Flossing ordförande.

Källa: Försvarsunderrättsedomstolen

Datalagringsdirektivet

Datalagringsdirektivet är ett stoppat EU-direktiv om att uppgifter om internet- och mobiltelefontrafik måste sparas av operatörerna. Uppgifter som sparades var vem som ringer, sms:ar och skickar e-post till vem och vilka webbsidor som användarna besöker.

2014 förklarade EU-domstolen att direktivet leder till oacceptabla intrång i medborgarnas privatliv men lagen efterträdde i Sverige av datalagringslagen med liknande innehåll.

Källa: IT-ord

Rätten till integritet

Integritet beskrivs som frihet från inblandning, självständighet, oberoende.

Rätten till integritet har stöd både i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och i den svenska grundlagen, regeringsformen.

Datainspektionen, som till årsskiftet byter namn till

Integritetsskyddsmyndigheten, har uppgift att verka för att människors rättigheter skyddas i samband med behandling av personuppgifter.

Källa: Svenska akademiens ordlista, Sveriges riksdag